ET KRITISK TIDSPUNKT I FRU HEIBERGS LIV

Aaret 1874 var et betydningsfuldt Aar i Fru Heibergs Liv. Hun gik i sit 62. Aar og havde i nogen Tid følt sig svag og afkræftet. I April Maaned tog hun et Aars Permission fra sin Virksomhed som Sceneinstruktør ved Det kgl. Teater og rejste med økonomisk Støtte fra Brygger J. C. Jacobsen (lidt senere fik hun en Rejseunderstøttelse paa 1000 Rdl. fra Kultusministeriet) til Italien sammen med sine 3 Adoptivdøtre. Men allerede i Lausanne blev hun alvorligt syg, og selv om hun efterhaanden, skønt langsomt, overvandt Sygdommen, bevirkede den dog, at hun ikke helt fik det Udbytte af Rejsen, som hun havde haabet.

Der var dog ogsaa en anden Omstændighed, der gjorde dette Aar saa bevæget for Fru Heiberg, og som utvivlsomt var medvirkende til, at hun valgte netop dette Tidspunkt til sin Udenlandsrejse. Den 1. Juni 1874 blev den sidste Forestilling givet paa det gamle kgl. Teater inden dets Nedrivning, og inden Skuepladsen blev forlagt til det nyopførte Teater, den nuværende kgl. Scene. Fru Heiberg har næppe ønsket at være til Stede ved denne Lejlighed, dertil rummede det gamle Teater for mange Minder for hende, og Bitterheden over Modstanden og Trakasserierne mod Heiberg i hans Direktionstid, de syv onde Aar fra 1849 til 1856, sad hende endnu for smerteligt i Blodet. Ogsaa for sit eget Vedkommende var hun bitter; hun var utilfreds med Forholdene paa Teatret, paa faa Undtagelser nær fandt hun Skuespillerpersonalet middelmaadigt eller endnu værre, og hun havde ogsaa personligt følt Modstand og Modvilje. Det var efterhaanden en rum Tid, siden den geniale Kunstnerinde paa Scenen havde fejret sine Triumfer og besejret og indtaget et henrevet Publikum.

Men hvor langt hun end rejste bort, saa var hun dog i Tankerne i Begivenhedernes Midtpunkt, da den skelsættende Aften nærmede sig. Først skriver hun den 23. Maj fra Lausanne til sin fortrolige Ven, Etatsraad Krieger (som hun gennem de 30 sidste Aar af sit Liv førte en udstrakt Korrespondance med): »Det er et sandt Held, at man er borte fra al den Tummel baade med det gamle og nye Theater.« Men denne paatagne, befriede Tone er 8 Dage senere afløst af et mere ægte og vemodigt Udbrud: »Hils det gamle Theater fra mig! Om faa Dage sløifes det mod Jorden. Det er en underlig Tanke for mig at tænke paa . . .« Og Fredag Morgen d. 5. Juni vælder Minderne op i hende: »Saa De tog Afsked med det gamle Theater under Weyses Toner?« skriver hun til Krieger og fortsætter: »Jeg tænker saa meget i denne Tid paa, at dette Huus med alle dets Minder skal sløifes med Jorden. Jeg drømmer om Nætterne herom, og Tiden er da gamle, lykkelige Tider, hvor vi spillede, lo og vare lystige. Jeg er da atter ung, og alle de Afdøde ere atter levende og ved fulde Kræfter. Jeg hører M. Wiehes lyriske Toner, gjør Nar af Nielsen og staaer paa en kjærlig Fod med Fru Nielsen. »Sie sind dahin die schönen Tage in Aranjuez«.«

Det er Minderne fra de lykkelige, de glade Dage ved Teatret, Fru Heiberg her dvæler ved. Men det er alligevel, som om hun ikke rigtig føler

Glæde ved at mindes Glæden fra dengang. Der gaar en sørgmodig Tone gennem hendes Beskrivelse. Det er en Tid, der aldrig kommer igen mere, det er Drømme, der aldrig kan blive til Virkelighed igen.

Og i et Brev, hun et Par Dage senere, d. 7. Juni, skriver til Justitsraad Berner, en af Embedsmændene ved Teatret, er der ikke blot Vemod, men Bitterhed og Resignation. Berner havde Dagen efter den sidste Forestilling paa det gamle Teater givet følgende Skildring af Aftenens Forløb:

»Saa sluttedes da virkelig Forestillingerne i det gamle Theater med Ballettens Forestilling igaar Aftes; Huset var udsolgt til dobbelte Priser, Temperaturen var paa Kogepunktet og Publikums Stemning ligeledes. Alt blev applauderet ganske umaadeligt, alle nogenlunde fremragende Størrelser ved Balletten modtoges med stormende Bifald i »Et Folkesagn«, der saavel som den paafølgende »Efteraarssol« hilsedes med 3 Gange gjentaget Bifald ved Tæppets Fald. I Slutnings Epilogen vare selvfølgelig de enkelte Scener af Bournonvilles Balletter, der i broget Blanding førtes forbi Øiet, arrangerede med sædvanlig Smag og Lune og høstede velfortjent Bifald... Efter Forestillingens Slutning blev der udbragt et Leve for de rige og smukke Minder, der knytte sig til det gamle Theater; og dermed er altsaa dettes Virksomhed afsluttet; hvorledes den vil begynde i det nye maa Guderne vide, men allerede idag er man i travl Virksomhed med at flytte Alt, hvad flyttes kan for snarest mulig at gjøre Nedrivningen af den gamle Bygning til en ubestridelig og uforanderlig Kjendsgjerning«.

I Fru Heibergs næsten omgaaende Svar paa dette Brev hedder det:

»Det gamle Theater er jo, efter Deres Beretning gaaet glimrende i sin Grav. Ak ja! At dø i *rette Tid* det er derpaa det kommer an. Hvor mange Glæder, men tillige hvor mange Smerter har man ikke oplevet i dette Huus, der nu jevnes med Jorden? Det maa være herligt, sige Folk, at leve i glade Minder! Men jeg gjør Byrons Ord til mine: »*Mindet* om *Glæden* er ei længer *Glæde,* medens Mindet om *Sorgen* er en Sorg *fremdeles.*««

Ikke sandt: Tonen er kendelig bitrere her end i Brevet til Krieger, skønt det kun er skrevet 2 Dage senere. Men den mest interessante Passus er Citatet fra Byron. Aaret i Forvejen, 1873, havde Digteren Edv. Lembcke, der ogsaa er kendt som Oversætter af Shakespeare, udsendt en stor Byron-Oversættelse: »Udvalgte dramatiske Digte og Fortællinger af Byron«. Om Fru Heiberg læste hele dette omfangsrige Værk, skal jeg ikke kunne sige, men givet er det i hvert Fald, at hun læste Oversættelsen af Skuespillet »*Marino Faliero,* Hertug af Venedig, en historisk Tragedie«. Maaske det netop var det forestaaende Italiensbesøg, der bevirkede, at hun gav sig til at læse om en Hertug af *Venedig.* Men hvoraf kom det, at det korte, 2-liniede Citat forblev saa skarpt og klart i hendes Erindring, at hun uden at slaa op i Bogen kan anføre det omtrent ordret i sit Brev til Berner? Forklaringen faar vi, naar vi læser hele den Scene igennem, hvor det forekommer – vi forstaar da, at den er læst af hende om og om igen. Og hvorfor? Fordi i næsten hver Linie, ja i saa godt som hvert Ord læste hun noget, der berørte hende personligt, noget der paa underfuld Maade genspejlede hendes eget Forhold til Teatret og Publikum før og nu efter hen-

des Afsked, da mange ønskede hendes Tilbagevenden – til nye, glimrende Triumfer og Sejre paa det nu opførte, nye Teater. Hvor let kunde hun ikke – og hvor tydeligt ser vi det ikke nu – overføre Hertugens og hans Hustrus Ord paa sin egen Situation paa dette kritiske Tidspunkt. »*Jeg gjør Byrons Ord til mine*«, siger hun – det gælder ikke blot Citatet, det gælder hele den Scene, hvori det forekommer. Alle de skiftende og modstridende Stemninger i hendes Indre er der her Udtryk for.

Som Hertugen skuffet og bitter kunde ønske, at han var død, dengang han vandt sin største Sejr: »Gid jeg var død ved Zara!« siger han – saaledes kunde hun i mismodige Øjeblikke gøre hans Ord til sine og ønske, hun var død midt under Triumferne i de lykkelige Dage, da hun stod paa sin Kunsts Højdepunkt. – Og der var vel Venner og Beundrere, der havde talt til hende, omtrent som Hustruen, Angiolina, svarer Hertugen:

> Det var dèr
> I frelste Fædrelandet; lev da for
> at frelse det paany. Een Dag, een til
> som denne kun, var jo for dem den bedste
> Beskjæmmelse, for Jer den rette Hævn.

Ja, det var fristende at vende tilbage og vise Misunderne, Bagtalerne, Undermaalerne, at hendes Berømmelse ikke var en Skrøne, eller at hun i Tidens Løb var blevet en falden og afbleget Storhed. Thi at hun, om hun vilde, kunde spille dem alle sønder og sammen, det følte hun med usvigelig Sikkerhed – og det har vi andres Vidnesbyrd om. I sin Bog »En Skuespillers Liv« fortæller Fru Anna Poulsen følgende Oplevelse, der netop tildrog sig i Begyndelsen af 1874, umiddelbart før Fru Heibergs Italiensrejse: »Emil kom hjem fra en af Prøverne paa »Romeo og Julie« og sagde: »Hvad har jeg ikke oplevet?« Og han fortsatte: »Frk. Dehn kunde i Dag ikke finde ud af at sige Monologen, hvor Julie efter Munkens Raad skal tømme den formentlige Giftflaske. Halvt ubevidst skød Fru Heiberg den unge Skuespillerinde til Side, og mekanisk greb hun Giftflasken. Monologens Ord strømmede fra hendes Læber, og Julie stod i Gravkamrets Rædsel. Aldrig vil jeg glemme den aldrende Kunstnerindes Forvandling til Romeos ulykkelige unge Brud, medens den virkelige Ungdom ved Siden af hende blegnede i Kunstens Straaleglans.««

Og efter Hjemkomsten fra Italien, da Fru Anna Poulsen havde faaet tildelt en Rolle i en Dilettantforestilling, Fru Heiberg arrangerede til Døtrenes Fornøjelse, indtraf en lignende Episode. »Jeg havde faaet en Vifte i Haanden«, fortæller Fru Poulsen, »og havde den første Replik, men jeg kunde ikke rigtig finde ud af, hvorledes jeg kunde forene den og Viften. »Nu skal jeg vise Dem det«, sagde Fru Heiberg. Hun satte sig paa en Stol i Forgrunden, tog Viften fra et lille Bord ved Siden af, gik op mod Baggrunden, vendte sig, slog Viften ud, og idet hun gik op mod Publikum, begyndte hun Repliken. Aldrig skal jeg glemme den Gratie, hvormed hun udførte denne Bevægelse. Det var, som hele Figuren pludselig stod lyslevende for En.«

Og dog – i Bevidstheden om, hvad hun formaaede, sneg alligevel Angsten for Gentagelsen sig ind. Det er farligt at gentage sine Triumfer, især paa Tærskelen til Alderdommen – og efter at have været glemt saa længe. Er det ikke det, Hertugen giver Udtryk for i sit Svar paa Hustruens Opfordring:

Een saadan Dag kun gives i et Liv;
mit Liv er snart forbi, og det er nok
for Lykken, at den eengang skjænked det,
som knap i mange Aar og mange Riger
een mere heldig Borger kunde vinde.
Hvad taler jeg? Venedig har forglemt
den Dag, hvi skulde jeg da mindes den?

Endnu en Grund havde Fru Heiberg til at afslaa Vennernes Opfordring til at genoptage sit kunstneriske Virke. Hun kan ikke overvinde de bitre Minder fra Heibergs Direktørtid, de 7 onde Aar. Den frie, kunstneriske Udfoldelse hører den lykkelige og glade Tid til, den hæmmes og kvæles af Bitterheden, der stadig sad som en Gift i hendes Blod. Da Angiolina søger at opildne Hertugen med Ordene: »Kom ihu, hvad I har været«, svarer Hertugen da ogsaa:

Det var ingen Nytte til;
Mindet om Glæden er ej længer Glæde,
mens Sorgens Minde er en Sorg fremdeles.

Man kan tænke sig, at Fru Heibergs Venner ikke straks gav op over for hendes Afslag paa deres Opfordringer til hende om at vende tilbage til Scenen. De har vel forstaaet, at hun ikke i Øjeblikket følte sig rask og stærk nok dertil, men at hun efter et passende Hvil vilde føle Lyst og faa Kræfter nok til et come-back. Hvor forunderligt og gribende maa det da ikke have virket paa hende at finde disse Tanker udtrykt i Angiolinas Replik, og i Hertugens Svar at kende de Følelser og Stemninger, der besjælede hende selv netop i denne Tid, hvor hun følte sig syg og afkræftet. Angiolina opfordrer Hertugen til at tage sig »en lille Hviletid«, fordi, som hun siger,

en Times Hvile
vil give jer tilbage til Jert Arbejd
med klaret Tanke og forfrisket Kraft.

Hertugen:
Jeg kan ej, – tør ej, om jeg kunde; aldrig
var der saa megen Aarsag til at vaage;
endnu kun nogle, – end kun nogle Dage
og drømmetunge Nætter, saa faar jeg
en rolig Søvn, – men hvor? dog ligemeget.

Som det saa tit sker med aldrende Mennesker, der kender sig syge og føler Kræfterne svigte, dukker Tanken om Døden op i Fru Heiberg. Og ogsaa her er hun vel blevet grebet af Forestillingen om, at Hertugens næste Replik udløser noget i hende selv; hans Ord lyder næsten som det sidste Farvel, hun ønsker at sige sine Venner:

Naar jeg er borte, – det kan hænde før,
end selv min Alder lover ... naar jeg er Intet,
lad det, jeg *var*, dog leve som et Navn
paa dine søde Læber, som en Skygge
i din Indbildningskraft af En, der ønsked
ej, at du skulde sørge over ham,
men mindes ham.

Engang før, da hun skrev sine Kærlighedsdigte til Michael Wiehe, og som Slutsten paa dem afskrev Paludan-Müllers Sonet om Pelikanen, der nærer Ungerne med sit Hjerteblod – den dyre Pris, hvormed hun købte sine Digte – havde Fru Heiberg hos en Digter fundet Udtryk for sit Sinds dybeste Hemmelighed. Nu overvældes hun atter ved at fornemme en forunderlig Samklang mellem en Digters Ord og de Følelser, der skabte Uro og Spænding i hendes eget Indre. Det var der altsammen: Opfordringerne til hende og hendes egen Længsel efter at kaste den samme Glans over det nye Teater, som hun havde kastet over det gamle, – Tilskyndelsen til at vise en raa og plump Nutid, hvor højt den gamle Tids Kunst stod over dens, vise dem, der havde glemt hende eller bagtalte hende, at hun kunde endnu! Dernæst Bitterheden, Tanken om Ondskaben og Smaaligheden mod den Mand, hun satte højest af alle – og til sidst Resignationen: det svundne kan ikke kaldes tilbage. Nu ønsker hun kun, at de, der mener hende det godt, ikke skal sørge over hendes Kunsts Ophør, blot mindes hende og lade det, hun *var*, leve som et Navn paa deres Læber.

Var det saadanne Tanker, der besjælede hende den Aften i Januar 1874, altsaa kort Tid efter at hun maa have læst Byrons Digterværk, da hun under et Bal, hun gav for sine Døtre, et Øjeblik havde sat sig til Ro i det Værelse, der vendte ud mod Søen. »Der sad hun«, skriver Fru Anna Poulsen, »skøn af Skikkelse, henne ved Vinduet og saa drømmende ud i det tomme Rum. De mørke Øjne straalede som to Stjerner omkap med det funklende Diamantstykke i Form af en Muslingeskal, hun bar paa Brystet. Det var et Syn værd at se.«

Kr. Langdal Møller.

Kildehenvisninger. Side 112: de 3 Citater fra »Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger. En Samling Breve udg. af Aage Friis og P. Munch« (1915) II, 165, 167 og 168. – Side 113: Berners og Fru Heibergs Breve, se »Breve fra og til Johanne Luise Heiberg, udg. af Just Rahbek« (1955), II, 86 og 87.

NOGLE LITTERÆRE KOMMENTARER

1. Holger Drachmann.

Holger Drachmanns kendte strofe, den henrivende og vemodsfyldte »Alle Klokker bringer fjernt/ Bud fra gamle Dage« (i »Unge Viser af Svend Trøst« 1892) får hos Borup Jensen følgende kommentar: »Digtet er en fri Gendigtning af Goethes »Ueber allen Gipfeln««, og der henvises til Vilh. Andersens »Litteraturbilleder« II (1907)[1]. Borup Jensens kommentar